

EMLÉKEK RÓMAI UTAMBÓL.

Írta s a pozsonyi „Toldy-kör“-ben felolvasta

UHRL JÓZSA,

a pozsonyi m. kir. állami tanítónőképző intézet igazgatónője.

E kiadás tiszta jövedelme a Gönczy-alapra ajánltatott fel.

Ára 20 kr.

POZSONY. 1888.

MEGREDELHETŐ A GÖNCZY-ALAPOT KEZELŐ BIZOTTSÁGNÁL, BUDAPESTEN.

I.

Ki élete tavaszán, tanulmányai — s törekvései arany korában ismerkedett meg Olaszország földjével, egével, műkincseivel, az bajosan szabadul azon szellemi honvágytól, mely folyton visszavonzza, s újból kísérti a kiaknázzhatatlan műrecek fölkeresésére.

Olaszföld! ki definiálhatja e fogalom varázserejét? Ki akarná definiálni? Élvezni, elbámulni, tanulni, elmélkedni, örülni és búsulni emberi létünk magasztosságán és gyarlóságán: hol találnánk arra bővebb alkalmat, mint Itália természetileg, történetileg nevezetes talaján?

Az ó-világ, a középkor és a modern eszmék körében érezzük magunkat első lépésünknel, az Alpok déli lejtőjén.

Olaszország maga hasonlít azon tarka, világosság-, fény- és szindús rakmű-csodákhoz, melyek — változatlanságuk dacára — mégis egységet, összhangzatot mutatnak, s melyeknél csak sajnálattal nélkülözőnek a legparányibb, mellékesnek látszó részletet is.

Az Adriától az Alpok védő sziklaóriásai végnyúlványáig, a felső tavaktól az Otrantói-szorosig, a Tyrrhenentengertől túl a Scylla és Charybdis álnok szirtjein, mind eredeti, érdekes, szép, bájos, nagyszerű; mind tanulságos, lelkesítő, megható.

Nincs oly kis város, oly jelentéktelen falucska, hogy benne szellemi élvezetet, aesthetikai tápot nem találhatnánk.

Igaz, egyik város sem hasonlít a másikhoz; mindegyikének van külön jellege; mindegyikéről leolvashatjuk fejlődésének történetét, haladásának vagy bukásának okait.

Bátran állíthatjuk, hogy Itália fekvésénél, talajképzésénél fogva érte el páratlan tökélyét; hogy a benne egybeolvadó elemekből eredt azon ellenállhatatlan varázserő, melyet a magasztos, halhatatlan szellemek művei, a szép természettel egyetemben, reánk gyakorolnak.

Ki ünná meg a művelődéstörténet szemléltető-oktatását, melyet Olaszország nagyszabású, monumentális emlékeiből meríthetünk?!

Ki nem értené meg a komoly tanulságot, mely a császári paloták omladozó kőhalmazatából eszünkhez, szívünkhez szól?!

Ki nem érezné az ellentétet az örökké megifjuló természet, és az emberi kéz lassan elporladó alkotásai között?!

Rohamosan támadták meg lelkemet ezen gondolatok, midőn múlt év december havában elszántam magamat, hogy zordon tél közepett újból felkeressem ifjúkori álmaim és vágyaim boldog virányait, múlt életem legélvezetesebb éveinek színhelyét, és azon kedves embereket, kikkel szüntelen érintkezésben maradtam akkor is, midőn körükből visszasiettem hazámba, hogy neki szenteljem tapasztalataim eredményét, hogy ismereteim gyakorlati alkalmazását itthon kíséreljem meg.

Nem gondoltam volna e kirándulásra s munkáságom évközi félbeszakítására most sem, ha néhány volt növendékem fel nem szólít, kísérjem el őket zarándoklati útjukon, és ha ez út nem esik éppen a karácsonyi szünetre. Utóbbi körülmény döntött. A kérelmezett szabadságot elnyerém, és utaztam.

Ugy cselekedtem készülődésemben, mint a gondos anya távozó gyermekével: összeszedtem szellemi utra-valót, tapasztalati kincseket, tisztába hoztam utazásom célját, számoltam egyéni erőmmel és indultam.

Indultam környezetemhez tartozó kedves, fiatal volt tanítványaim társaságában, kik részükről is

komolyan meggondolák, mi legyen zarándoklati utazásuk tartós vívmánya, mert három hét (utazásunk határideje) rövid szak valóban! Olaszország kulturális jelentőségének felfogására; sőt annak főbb tényezőiről is csak úgy szerezhetünk némi fogalmat, ha a leglényegesebbre szorítkozunk, és ha a megtekintendő tárgyakat kellőleg csoportosítjuk.

Elhatároztuk ennek következtében, hogy XIII. Leó pápa arany miséje alkalmával oda zarándoklunk az „örök-városba,” a világot hajdan domináló Rómába, s keresztény kegyelettel közeledve a római kath. egyház látható fejének trónjához, figyelemmel kísérendjük azon elmúlt, dicsőséges világbirodalom nyomait is, melyek a Mons Palatinustól a Lateránig, a Caesarok palotáitól a Vatikánig, a roskadozó pogány templomoktól a keresztény egyházak márványoszlopaihoz vezetnek: „az antik Róma remekeitől a renaissance fénykorának dicsőséges hírcsarnokába.”

II.

Kis társaságunk, vagyis — mint egy ismerősünk hozzám intézett epistolájában elnevezni méltóztatott — a „pozsonyi kompánia,” tisztában volt magával, hogy négy városnál többet a legkedvezőbb időben sem fog megtekinthetni.

A hullámoktól elvitázott laguna-város, Cyprus, Candia és Morea királyságot legyőzött kereskedelmi köztársaság, a régente gazdag Velence az első.

A renaissance legtisztább, legszeretetre méltóbb képét nyújtó Arno-városa, a Medici-k hazája, „Firenze la bella” a második.

Az ó pogány, és az újkori keresztény világ középpontja, az örök város, a komoly, hatalmas, impozáns Róma a harmadik.

A természet bájaiban úszó tengermosott Nápoly az utolsó.

De jobb lesz talán, ha tisztelt Hallgatóim engedelmeivel közösen útnak indulunk, közösen szemlélve és élvezve a felkeresendő remekműveket saját hazájukban.

Kis félóra múlva, minden veszély kikerülésével visszatérünk, és reményem, hogy gyors útunk daczára baj nem ér... kivéve talán az ügyetlen kalauz hibájából és fogyatkozásából származó unalom elviselése.

III.

Deczember 21-dikén útnak indultunk Budapest felé. Nyolczra tervezett társaságunk utolsó perczen ötre olvadt össze — persze, nem a nagy hőségtől! — mert az eddig gyér hópelyhek dús zápora bővebben-bővebben árasztott el bennünket, a mint fővárosunkhoz közeledtünk.

Értettük a meleg bundák jelentőségét, sejtettük hasznosságukat az Alpokon túli vidékeken is, és örültünk, hogy magunkkal vittük, daczára a czipelés kellemtlenségeinek.

Örültünk a meleg szobáknak is, melyek Budapesten számunkra készen állottak.

Az estét kedves ismerősök társaságában töltöttük, és meleg teával ültünk bucsünnepet hazánk jól fülő kályháitól.

Méter-magas hófalak, csikorgó hideg, sűrű ködfellegek voltak másnap reggel, fájdalom, nem épen biztató, de annál hívebb kísérőink. Nem szabadultunk tőlök; vissza nem hagyhattuk őket; majd megelőztek, majd utánunk siettek, majd megint körülvettek bennünket, s elkísértek nyomról-nyomra a „Szent Atya“ trónjáig.

Ámde, most csak Budapesten vagyunk még. Volt ott több rendezni és elintézni valónk. Elmentünk a főtemplomba is, imádkoztunk, személyünket, vállalatunk sikerét az Úrnak ajánlván.

Végre ütött az elválás órája. Indultunk Budára a déli pályaudvarhoz, a zarándoklat kiindulási pontjára.

Ha azt mondanám, hogy az indulás minden confusio nélkül ment végbe, hazudnám. Rossz út, sűrű köd, sok egymást kergető kocsi, szél és hó ellene szegülni látszottak készülődéseinknek.

Többszöri fennakadás után mégis szerencsésen ott állottunk végre várakozásaink teljesülésének küszöbén.

Ismerősökkel való találkozás, az úti jegyek lebélyegzése, podgyász-feladás, a pápai és olasz nemzeti színű szalagcsokroknak — a zarándokok jelvényének — kiosztása, többféle miheztartási tanács közlése, új zarándoktársak érkezése fűszerezte vagy elsózta az időt, míg első csengetéssel adták a helyek elfoglalására szólító jelt.

Kellemes meglepetésül megtudtuk, hogy csak négyen-négyen helyezkedjenek egy szakaszba.

Beszállottunk örömtelt meghatottsággal, nem sejtve még e perczben, mily nehéz megpróbáltatás vár reánk.

Intonálták a pápai himnust, kölcsönösen éljeneztek egymást a honmaradók és a távozók, fűtyült egy nagyot és előrehaladt velünk, 200 embernél nagyobb számra rúgó zarándokcsapattal, a különvonatot maga után hurczoló erős mőzdony.

Isten veled drága hazánk! néhány hétre. — Isten veled!

IV.

Haladt a gőzös Kanizsára, csakhogy közbe-közbe megállott, új zarándokok felvételére, csakhogy közbe-közbe ingott a vihar hatalmas lökéseitől.

Csodás Szent-Iván-éjet véltem átélni, a mint mozdonyunk kilökte ezer-meg-ezer tüzes szikragolyóit, melyek, egyesülve a hópelyhekkal, towarepültek a megsemmisülés feneketlen örvényébe . . . vagy talán a feláadás könyörületes, lágy ölébe? . . .

Nagyszerű karácsonyi kivilágítás volt ez, gyönyörűséges látvány, a mint elhaladtunk a magyar tenger mellett, a mint otthagytuk Kanizsát, és beljebb vonúltunk Stájerország magas, mindinkább szűkülő hegysorai közé, a százezrekre rúgó hatalmas karácsonyfa-óriások szülőföldjére.

Nem hinném, hogy volt társaságunk között elég szerencsés természetű egyén, ki e viharos órákban

aludt volna, meglehetősen kényelmünk daczára, és addig is, míg elegendő gőz volt még a fűtésre és haladásra.

Éjfél táján egy stentorhang meghagyta a fűtőkészülékek lezárását, nehogy a szikrák befeláthatása tűzvészt hozzon az utitársaságra.

Már most a fázás is fűszerezte éjjeli nyugalomunkat, ámbár jókedvünket ez sem ronthatta meg. Természetesen csak a pozsonyi kompániáról beszélve.

Lassan érkeztünk Steinbrückbe, hol megreggeliztünk, hóval mosakodtunk, és így hideg-meleg segítségével, tagjaink használhatóságát, külső-belső egyensúlyunkat is némileg visszanyertük, s megtudtuk az éjjel titkait; hogy t. i. kettős mozdonynyal kellett a vihar ellen küzdenünk, és annyi erővel, hogy a szükséges gőz fejlesztése céljából állottunk meg oly gyakran...

Sűrűn esett még mindig a hó. Nem is nappal, hanem szürkés-ködös félhomályban haladtunk Laibachig, hol a vezető „öt perc” ... „Bis auf Weiteres“-e szeged ütött fejünkbe (természetesen csak képletileg).

Lett az öt percből négy válságos óra; küzdelem — nem az élet, — hanem az ebédért.

Ez mind nem volt nagy mulatság; de ki deczember havában útnak indul, tudja, mi érheti ... és csak maga ellen zúgolódhatik.

Eltelt az idő a város megtekintésével, kis vásárlásokkal, ez első uti kalandunk és Laibach városa emlékül. Nem is volt hiába az ebédért való küzdelem. Ki előbb, ki utóbb, jóllaktunk valamennyien.

Két órákor elhelyezkedtünk, ki-ki elfoglalva előbbi helyét, és három óra után haladtunk két állomással előre, Franzdorfon át Loitschig. Ott, meredek sziklafalak közepett, újból megrekedtünk. Se előre, se vissza nem mehettünk; az út kellő közepén töltöttük az éjszakát.

Eszembe jutott másnap reggel Schubert: „A természet tükre” című művének első szakasza. Jajgatott társaságunk majd egyik, majd másik tagja. Ki rossznak találta kávéját, ki nem kapott theát, s így tovább ... ad infinitum.

Magamban gondolám: „Mégis meg van az életre legszükségesebb, mi nélkül öt másodperczig sem lehet-

nénk el: van légköri levegő, bár hideg, de jó, friss, ozondús levegő.”

Kis vártatva lett (társaságom fiatal hölgyei által habart) erősítő borleves is.

Új erővel néztük a szép téli képet. Akarva, nem akarva, be kellett látnunk, hogy „Ember tervez, Isten végez” ismét bebizonyult.

A karácsonyestét Rómában már sehogysem tölthetjük.

December 24-én délelőtti 11 óra után visszatérhettünk Laibachba. Ott dr. Wolafka Nándor, zarándoklati vállalatunk alelnöke buzgó, kedélyes közbenjárásának köszönhattük a karácsonyi ebédet. Nem volt az valami „luculli”, de állott ehető három tál ételből, kis borral és feketével rá, teljesen biztosító az éhenhalás ellen.

Sajnáltam azokat, kik már most kezdtek panaszkodni az étkezés fölött.... hátra van még a fekete leves! tudtam, még jobban szidják majd az olasz konyhát.

Három órakor ismét indultunk; de ismét megakadtunk Loitsch és Rakek között.

Egészen 26 órát töltöttünk Laibach és Loitsch, mint társaságunk tagjai mondták, a két „L” között.

Lassan-lassan megindult az új erővel működő mozdony, míg jött a jó hír, hogy akadálytalanul haladhatunk.

Most valóban csak úgy szisztergett a gőz, s repültünk, bár Szt.-Péterig még mindig tartva az álnok Bóra szeszélyeitől, repültünk villámsebességgel dél felé.

Keservesen elpanaszolták a waggonunkban elhelyezett zarándokok egymásnak, hogy karácsonyestéjüket itt kell tölteniök kietlen, magány úton, holott családtagjaik otthon, szokott kényelemben, meleg szobában várják a kedves ajándékokkal megrakott Jézuskát.

Ki gyűjti meg számunkra itt, ez elhagyott idegen vidéken karácsonyfánkat?

Kivettem bőrröndöm fenekéről pozsonyi karácsonyfánk néhány friss, illatos ágát. Társnőim ezeket mesterségesen egész fává csavarták, feldíszítették tarka

papirkák-, czukorkák- és almával; kis gyertyácskák-
kal rakták meg, és — kész a szerény karácsonyi
ünnep!

Még az ének sem hiányzott, és pedig épen
monarchiánk szélső határán, Cormons mellett.

V.

Elmaradt a hófuvatagos Alpok csoportja; hátra-
hagytuk a kopár, Bóra-gyötört Karst tömegét, és át-
szelve — jobbról-balról tengermosott keskeny töltés-
hídon — a göndörhullámú, sötétkéék Adriát, reggeli
öt óraker vonultunk be a méltóságban tündöklő doge-
város pályaudvarába.

Mit utoljára véltünk megtekinthetni, az most
tárult el, álmokép gyanánt, szemeink előtt.

Láttuk a tengerszülött habkirálynét, a palota-
dús csodavárost, Velenczét!

Ez volt 1887-dik évi karácsonyi ajándékunk és
meglepetésünk.

Deczember 25-dikét, a nagy ünnepet, ha nem is
Rómában, legalább mégis Olaszföldön ültük.

Reggeli 7 óraker elmentünk testületileg a pályau-
dvar melletti díszes, gazdag „Gli Scalzi“ (a mezit-
lábas-barátok) templomába.

Megható jelenet! Idegen földön, még sem elszige-
telten végeztük ájtatosságunkat.

Magyar papok miséztek a mellékoltárokon, magyar
pap czelebrált nagy misét a márványoszlopos főoltáron;
magyar ének hangzott magyar ajkakra és magyar
szívek emelkedtek forró imában a Mindenható trón-
jához.

Hálaimát rebegtek ajkaink; hisz, a megpróbál-
tatás keserű percei alatt mégis örködött fölöttünk az
Ő szeme, tartott bennünket az Ő keze, hogy egyi-
künknek még egy hajszála sem görbült meg.

Sok szemben ragyogtak a kegyeletes meghatott-
ság gyémántcseppjei, és belévegyültek könnyörgé-
sük, dicsőítésük igaz érzelmeibe.

Érezték a különben maguk közt idegenek, hogy
összetartozók ők, itt is, otthon is; hogy egy nemzet-

nek tagjai, egy hazának gyermekei, kik itt is egy- és ugyanazon nyelven küldötték fohászukat. Egek felé, fohászt, mely nem egyedül egyéni czélok teljesülését áhítozza, hanem mindenütt és mindenkor szeretett hazája, drága magyar hazája javáért és üdvéért esd.

Istentisztelet után bejártuk a közeli utcákat, piaczkát; megtekintettünk egynéhány palotát, templomot. — Rialtonál felültünk a közlekedést közvetítő csinos kis propellerek egyikére, és ringatózva a lágy hullámokon, kifelé csúsztunk a „Canal Grande“-n végig a „Piazzetta“-ig.

Nyolcz órára kitűzött találkozónkra pontosan megjelentünk a Márk-tér egyik kávéházában. Ott megtudtuk, hogy délutáni két óráig szabadon mozoghatunk, megtekinthetjük a várost, és csak délutáni 3 órakor folytatjuk útunkat.

Nyitva állott a „Magyar zarándokok“ számára a különben nagy ünnepeken zárt „Palazzo Ducale“ mindenestől, mi benne megtekinthető. Nyitva állott Velence gyönyöre és díszé, a Márk-templom; tornyait pedig lebólintgattak az aranyhímzésektől nehéz, majdnem merev orosz-labogók, melyek szintén csak legnagyobb ünnepeken díszlenek ott. Bámultuk a nagyszerű Praetoriákat, a Szt.-Márk-tér palotáit — hajdan a szenátorok lakásai.

Bejártuk gondolán nemcsak a Canal Grande-t, hanem betértünk jobbra-balra a szűkebb melléksatornába is, hogy itt-ott egy-egy nevezetesebb középületet, palotát vagy templomot tekinthessünk meg.

Elvonultak szemeink előtt Santa Maria de la Salute, San Simeone, San Mosè, I Frari, San Giorgio Maggiore, és a Canal Grande nevezetes palotái.

Megnéztük Saffiatti világhírű üvegyárát és ipartermeit. Örültünk a San-Marco-tér szárnyas lakosainak, a szürké galamboknak, melyek barátságos bizalommal hozzánk csatlakoztak és félelem nélkül karjainkra vállainkra szállva, kivették kezünkől a kínált búzaszemeket. — — —

Velenczében látjuk nagy múltjának árnyékát, megfordított czimereket, kimúlt családok élárvált palotáit. Látjuk a művészet átmenetét a merev byzanci stílustól, a csúcsív közvetítő korszakán át a renaissance vidám, mosolygó tökélyéig. Van ott önálló iskola építészetben, festészetben; ünnepélyes nyugalom, majd-

nem félelmetes komolyság, pazar pompa, keleti fantáziával párosult izlés szobrok-, mozaikok-, festmények-, épületeken; van tarka tömeg, zajos sürgés-forgás a nyilvános életet központosító San-Márk-terén, Piazzetán és Riván.

Magam sokszor jártam már ez érdekes helyeken; de valahányszor odalépek, mint először, érzem e gyönyörű látvány hatását.

Egész valóm elmerül e város sajátos szép, de szomorú jelene és hajdani fényes múltjában.

Mintha ott látnám a mesterek alakjait tervezve, rajzolva, parancsolgatva, rendezve — míg ki nem emelkedtek a mocsáros lagunákból Velenceze dicsőségét, nagyságát és hatalmát fennen hirdető palotái és templomai.

De nem egyedül én magam érzem az Adria büszke jegyesének varázshatását. Társnőim néma bámulattal engedték át lelköket az élvezet e tiszta, ihletes mámorának.

Hogy Velenceze teljes képét minél tökéletesebben őrizhessék meg emlékezetükben, felmentek a „Campanile“-re honnan a város és tenger tűndéri délibáb-ként tekinthető át.

Velenceze! enyhébb légköröd, múlt hatalmad, maradványaidban bámulatos nagyságod, hullámzó azüröved kápráztató egész, felejtethetetlen, ki nem magyarázható élvezetes képzet!

De sok is már a lelkesedésből. Siessünk vissza az indóházhoz. Szól a csengettyű harmadszor! Folytasuk útunkat! Ott kell hagynunk Velenczét — talán örökre!

Haladtunk tova az olasz síkságon. Pádúa, Ferrara mellett vonultunk el még világos nappal. Bolognában megállottunk, hogy a két nappal előbb számunkra megrendelt estebédet hidegen költsük el.

Harmincz percznyi szünet után olasz mozdony vitt felfelé az Apennin hegységre.

Kár, hogy ez utat éjjel tettük. Ezen része az olasz hegységnek dísz, fénypontja.

Csodás sziklaformációja, szép, változatos növényzete valódi paradicsommá teszik e vidéket. Igaz, hogy ez alkalommal nappal sem láttunk volna sokat; mert

itt is dühögött a tél szörnyetege, a viharos hófúvatag.

Jobbra-balra hajlongó vonatunk mégis szerencsésen érkezett Firenzébe, hol korán éjjelutáni órában kis pihenőt tartottunk, és pompás theával felélesztettük eldermedt tagjainkat.

Ezek után haladtunk végezelünk, „Róma“ felé.

VI.

Ősz és tavasz mutatja nálunk a haldokló és feléledő természet hű képét. Olaszországban látjuk ugyan a növényzet elsatnyulását, de elhalásában nem hiszünk.

A forró öv meghonosított képviselői fénylő sötétzöld pompában díszlenek, és csak az északibb fekvésű, idegen föld s lakosa veszi észre a saját hazájának rövidebb életű, gyengébb szerkezetű lombos fák kopáran és ridegen egek felé nyúló ágait.

Szintúgy tavaszkor is, mi lessük legelőször a lombos fák, s növények első hajtásait, zöldelő rügyeit azon vidám öntudattal, hogy otthon is kezd tavaszodni, hogy újabb, pezsgőbb életerő hatja át a szunnyadozó természetet; és ekkor tapasztaljuk, hogy itt délen is meg van a sajátos tavaszodás, ha figyelemmel kísérjük a természet csendesesen működő erőit, törvényekhez kötött változásait.

Többször éreztem e benső örömet, midőn először tartózkodtam Olaszországban. Meg is tanultam érteni, hogy a benszült olasz „embarras de richesse“-ből nem igen törődik, néhány zöld növényvel több vagy kevesebb díszlik-e völgyein, berkein.

Egészen véve csakugyan mondhatjuk, hogy tulajdonképpen tél még sem létezik Olaszország közép- és déli részein; mert azon 4-6 hét, melyben itt is képződik gyorsan olvadó, könnyű jégkéreg, vagy hópelyhek lebegnek néhány órára a levegőben, az igazán nem tél.

Ha az idegen Olaszországban mégis fázik, tulajdonítsa azt téves képzetének az ország klimatologiai viszonyairól, vagy megszokott életmódja megváltoztatásának.

Az északról érkezők örök tavaszról álmodoznak; a téli ruhákat nélkülözhetőeknek vélik és néhány foknyi hideg mellett becsületesen fáznak és meghűlnek. Az olaszok melegebben öltözködnek, és így 2—3 fok zérus feletti vagy alatti temperatura náluk nem igen számít; holott mi 6—8 foknyi hó mellett már didergünk és szobáink melegét 12—15 foknyira korrigáljuk.

Ha még vesszük, hogy itt déli vidékeken a levegő hőmérséke hihetetlen gyorsasággal változik, el kell ismernünk, hogy a zarándokok panaszai, jajgatásai nem voltak alaptalanok, főleg az idei rendkívüli zord tél alkalmával; mert közönségesen enyhébb ez évszak, különösen Rómában; de még északibb fekvésű vidékeken is. Például Florenzben, hol az egyik évben a rózsákat nagy kosarakban hordtuk karácsonyfánk díszítésére, és december 25-én külföldi vendégeinkkel melegebb felöltő nélkül töltöttük az egész délutánt a fiesoláni hegy gerinczén fekvő parkban.

A rá következő évben ellenkezőleg két héttel karácsony utánig nem járhattunk a nagy jégtől és fagtól hegyi lakásunktól a városba.

Fáztunk, dideregtünk bizony múlt év utolsó napjain is olaszországi útunkon. — Hó, jég és eső üldözött. Alig volt egy pár tiszta, felhőtlen óránk, mutatványul: mily ragyogó sugárzónt áraszthat, új év táján is, a déli nap dermedő teremtményeire, kik égető csókja alatt rózsapírban tündöklének.

E gyönyörűséges látvány elfeledtette mindenki-vel az eddig kiállott miseriákat, kárpótlást nyújtott az út kellemetlenségeiért és új reményt öntött az elkedvetlenítettek lelkébe.

Most veszem csak észre, mennyi tért engedtem oly körülmények, vagyis jobban mondva oly tünemények kimentésére, melyekért tulajdonképen csak a „naptárcsinálót“ kellene felelőssé tenni, — vagy saját magunkat, hogy deczembertől májust vártunk.

Ha ismét deczember havában utazunk arany-misére Rómába, előbb bekopogtatunk Falb nagymester észlelő termébe.

Ez egyszer már ott kéklik előttünk, szürkület és hajnal közti félhomályban vagy kétes reggeli fényben a „sabinusi hegylánc“; oldalunk mellett csevegnek a Tevere — itt már lassabban hömpölygő — habjai.

Feltűnnek a halmok, kupolák, romok, tornyok Szent Péter messzire fénylő keresztje ott-ott terül el kutató szemünk előtt a 2000 évi világkultúrát kebelében őrzött középpont, a hajdanában légióival hódító, később a világ sorsait szellemi szálakon vezető R ó m a.

Délelőtti 11 órakor szálltunk e classicus földre, öt napi utazás, kényelmetlenségek és izgalmak elviselése után.

Mily nagy is lett legyen lelkesedésünk, mégis a könnyebbülés fohászával ajkunkon siettünk kocsink felé, hogy végre földel alá jussunk, s megpróbáljuk a szabad ég alatti és szobában való pihenés közti különbséget.

Addig, míg a zarándokok elhelyezkednek, nagy sürgés-forgás, lőtás-futás közt mindenki a neki szánt vagy véletlen neki osztályrészüln jutott szobában eligazodik, hó helyett vízhez fog az úti por és korom eltávolítására, kefe után nyúl, a bérszolgának csenget s didergések közepett a kandallót nélkülözi, megengedik tisztelt hallgatóim, hogy Rómáról általában szójak és speciális tervünkről Róma nevezetességeinek megtekintésére: szóval érzelmeink-, tapasztalataink- s élményeinkről.

VII.

Ki szép várost kíván, modern fogalmaink értelmében, az ne utazzék Rómába; ki tiszta, csinos, egészséges, kényelmes várost képzel, az is csalódik.

Mint ezt előbb egész Olaszországról mondtam, úgy különösen Rómáról állíthatjuk, hogy azzá fejlődött, mivé fekvése, múltja lakosainak szokásai és szükségai szerint lennie kellett.

Róma nem hasonlít sem Páris-, sem London-, sem Amsterdam-, sem Berlin-, sem Konstantinápoly-, sem Budapesthez.

Róma se nem új, se nem régi. Összevegyül benne minden korszak a nélkül, hogy egyik a másikkal szerves összefüggésben állana; ámbár mégis anynyira egymáshoz tartozó viszonyban, hogy bármelyik

tag hiányával jelenlegi értelmében Róma megszűnnék „Róma“ lenni, és hatalmas vonzó ereje tetemesen csökkennék.

„Il quartiere nuovo,“ az új kerület, vagyis „Il quartiere inglese,“ az angolok kerülete (mert az olasz régi szokásból az idegeneket röviden „angoloknak“ nevezi) a Porta del Popolótól és a Monte Pincio aljától a vasúti indóházig húzódik, és majdnem kivétel nélkül magas, négy-öt emeletes bérkaszárnnyákból áll. Egyedüli előnye rendesebb, szélesebb utczáiban és szabadabb fekvésében rejlik; tisztább levegője által egészségesebb, de korántsem érdekesebb a város egyéb régibb, akár ó-, akár középkori részeinél.

Az utcák tömkelegében, a szűk átjárók és tág piaczkok házain, palotáin páratlanul meglepő benyomást tesznek a pompás növények, melyek ablakokon, erkélyeken, falakon és — függőkertek gyanánt — a vízszintes, lapos háztetőkön szemeinket gyönyörköd-tetik.

Valóban, más világ az itteni; sötétzöld lomb között, váltakozva fehér virággal, díszlik a déli vidéknek arany színű gyümölcse, versenyezve emelkedik Egék felé ciprus, pinus, pálma.

VIII.

Róma mondaköre a Palatin és Capitol hegyekre utal.

Romulusnak Róma quadrata területét a sabinusok telepítvényei bővítették ki a Quirinalon.

A Forum Romanum, a Palatin és Capitol alján levő mélyedés, volt a nyilvános életforgalomnak és gyűléseknek csomópontja.

Ezekén a helyeken találjuk legsűrűbben az antik idők nyomait, a sok között csak néhányat említve: Castor és Pollux temploma maradványait, Phocas oszlopát, és déli határán a sok között legnagyobb szerű bazilika Julia romjait.

A Capitoliumon nemcsak romokkal, hanem res-taurált vagy éppen új lakható épületekkel találkozunk,

a régi Róma emlékeiből összeállított gazdag gyűjteményekkel.

A Palatin kopár, óriás falak romjaival leint az előknek, hogy mulandó minden, még az istenekként imádott Caesarok hajlékainak dicsősége és fénye is.

A Palatini hegytől keletre érünk a hatalmas Colosseumhoz és a hozzá szomszédos Konstantin ívéhez.

A Colosseumtól jó távolságban délfele emelkednek Caracalla fürdőinek — romjaikban is még csodálatos, terjedelmökkel meglepő — Gigant falai. Róma ezen oldala legpusztább, legelhagyatottabb, hajdani népességének alig mutatja nyomait.

Éjszaki irányban haladva érünk előbb Titus, majd Dioeletian fürdőihez; ez utóbbiak voltak valamennyi között legterjedelmesebbek: egyszerre 3000 embert fogadhattak kisebb-nagyobb medenczéikbe; de jelenleg részben beépítvék, és átalakítvák praktikus czelokra (kaszárnya, mérőhivatal), közel a vasúthoz és a város lakottabb, népesebb részéhez, s korántsem tesznek Caracalláihoz hasonló benyomást.

A „Teatro di Marcello“ délre fekszik a Capitoliumtól, a „Forum Trajanum pedig,“ csonka oszloptömegével, északra.

Eszaknyugatra ettől az antik Róma egyedüli teljes épségben fenmaradt régi temploma: a „Pantheon,“ jelenleg „Santa Maria Rotonda“ vonja magára figyelmünket hatalmas szép harmonikus szerkezetével és jelenlegi rendeltetése által, mint híres férfiak, legújában az egyesült Olaszország első királyának, — Vittorio Emanuele — nyughelye.

A Pantheontól majdnem egészen északra, a Via Ripetta egyik sarkán, félig elrejtve házak közt, áll „Augustus Manzoleuma.“

Azzal befejeztük volna a régi Róma főbb emlékeinek megtekintését, de korántsem a templomok, amphitheatrumok, forumok, bazilikák, oszlopok és egyéb régiségek egész sorozatát.

Az eddig felsorolt épületek és romok összesége, valamint maga a város nagyobb része, a Tiber balpartján fekszik.

A folyón túl, északon, a vatikáni hegy, délen a Janiculum és Trastevere, vagyis a Tiberen túli városrész képezi Róma határát.

Átlépve az Angyalhidat, az Angyalvárral állunk szemközt, Hadrian császár erősséggé átalakult sírmlékével. Ettől egyenesen nyugati irányban érünk a keresztény világ leghatalmasabb alkotásához.

A Vatikán palotája, kertjei, Szt.-Péter bazilikája üdvözlik az érkezőt.

Rómában legnagyobb virágzása korában 2 millió lakos sürgött-forgott. Az idők folytán 20000-re apadt azoknak száma, hogy ez később a népek hullámozó eseményei folytán újból közel félmillióra emelkedjék.

A kereszténység első fejlődése és a középkori Róma nyomait könnyen ismerjük fel az antik és modern épületektől eltérő alakjuk-, egyszerűségük-, és többnyire idomtalanóságuk által. Inkább védelmezési céloknak szolgáltak e korszak alkotásai, mintsem a szépzet, a jóízű és az életkényelem fejlesztésére. Ez leginkább áll a város profán épületeiről, és ez időkben még fennmaradt, erősegekhez hasonló úri lakok tornyai- és romjairól.

A keresztény egyházakban, a mennyiben ezek vagy pogány templomokból alakultak át, vagy azok mintájára épültek, az izlés súlyedése nem volt oly gyors és szembeötlő.

Az újkori Róma első lendülete a XIV. század végén mutatkozik; legnagyobb virágzása a XV. és az egész XVI. századra esik.

Ez időben építették Szt.-Péter bazilikáját jelen új alakjában, Bramante eredetileg csodálatos tökélyvel tervezett, de sokszor átalakított, csonkított, eltorzított, szóval: rontott s elcsúfított rajza szerint. A Vatikán egész városterületet foglal el stanze- és termeivel. E korszak titánai, a művészet nagy hősei szellemi concepcióinak megtestesülése tette e palotavárost azzá, a mivé jelenleg is bámúlja földünk összes művelt népsége: a renaissance páratlan szentélyévé, Rafael és Michel Angelo legnagyobb szerű mauzoleumává.

A Borgia,- Farnese,- Piccolomini- és Medicik sarjai következtek egymásután a pápai széken.

Udvaruk világi fényben felülmúlta a többi fejedelmekét, és Róma felvirágzott, hogy Európa egyik városa sem állhatta ki vele a versenyt.

A XIV. század eseményei, a pápák átköltözése

Avignonba, Cola di Rienzi fellépése egy új, az antik mintájára szervezett világi reszpublika megalkotása, az erőszakoskodó, czivódó főnemések harcrai zavar-
gásokat okoztak ugyan, de Konstantinápoly bukásával, a XV. században, Róma elvitázhatatlanul visszanyerte előbbi fényét és jelentőségét. Az újkor első hajnalának előhirdetői most találtak általános elismerésre és méltánylásra.

A görög műzsa átmenekülésével nyugatibb testvére hazájába indult meg azon nevezetes mozgalom, melyet renaissance név alatt ismerünk, s melynek hatása tudományban és művészetben Rómából és Itáliából az éjszakább szomszédokhoz hullámmzott át.

A XVI. század első felébe eső sanyargások és zaklatások után szabadon fejlődő város előkelő családjai, a pápák rokonai és kegyenczei szűknek találták a régi falak gyűrűit, és ezeken túl építettek pompás nyaralókat, melyeknek díszítésére felhasználtak mindent, mit a Rómában lakó nagy szellemek ecsete és vésője teremthetett.

És — sajátságos! ámbár Róma e korszak leghiresebb művészeit kötötte falaihoz, alkalmat szolgáltatván szellemük eszméinek megtestesítésére, e város maga egészben még sem bírt soha a renaissance jellegével.

Sokkal több van Rómában az eredeti antikból, mintsem hogy az újkor leggyönyörűsegebb művei is képesek lennének e nyomok eltörülésével a régi világbirodalom bélyegét megmásítani, vagy elfeledtetni. — — —

IX.

A ki Rómát nem egyedül mint a pápa székhelyét látogatja meg, hanem mint a classicus ó-kor képviselőjét, mint egy nevezetes cultura átszármaztatóját napjainkig, a ki fel akarja fogni az átmenetet a pogány világnézet süllyedező tekintetéből a christianismus, asceticus, eszményies, e földi javakat megvető szellemére, az, ki megakarja érteni a küzdelmet világi és egyházi hatalmak közt: az ki nem kerülheti az

említett helyek felkeresését és az ott talált tárgyak figyelmes tanulmányozását.

Azonkívül a számtalan gyűjtemény közül a vaticánit, lateranit és capitolinit meg kell tekintenie, hogy megérthesse, hová lettek mindazon műkincsek, melyek hajdanában rajta voltak ezeken a dísztelen, pompájokból kivetkőződött, időviselt, emberektől pusztított, ősisitenektől elhagyott régiségeken.

Ki nem kerülheti az idegen a sok nyaralóból legalább a „villa Ludovisi“, „villa Borghese“ „villa Madama“, és valamennyinek gyöngye, a 18-dik századbeli „villa Albani“ (jelenleg Torlónia) meglátogatását; el nem mulaszthatja a Monte Pincio, Janiculum- és Palatinhegyi kilátási pontoknak felkeresését, hogy onnan szerezzon madártávlati áttekintést azon kőhalmazatról, mely falai, tornyai- és kupoláiban több márványt és drágakövet, több remekművet és kincset rejt, mint Európa fővárosai együttesen.

Mindezeknek megtekintésére eredetileg tíz napot véltünk szentelhetni.

Le kellett alkudoznunk hármat; két félnapot zarándoklatunk főcélja és utazásunk legmagasztosabb fénypontja: Ó Szentsége audienciája és az aranymise vettek igénybe.

A zarándokok számára készített napirend — egészen igen czélszerűen és az alkalomnak megfelelően összeállítva — csak részben juthatott érvényre. A saját számunkra kombinált időbeosztással sem voltunk szerencsebbek; mindenütt hiányzott a vesztett két nap, és így keletkezett azon tényleg betartott sorrend, mely szerint részben a zarándokokkal, részben csak saját vezérlésem mellett magunk jártuk be Rómát, majd bámúlva, majd elmélkedve emberek és nemzetek sorsa felett, majd örömittasan élvezve a déli természet szépségeit, majd csodálkozva a gazdagon díszített márványoszlopok- és mozaikokkal pompázó templomokban, majd szomorkodva a sötét katakombák rejtek árnyékában.

Első utunk Szt. Péter bazilikájába vezetett.

Ott időztünk jó sokáig, de ki mondhatná: elég ideig-e a megkapó alkotás méltánylására?!

Beléptünkkor megértettük, hogy parányi emberi alakunk nem szolgáltat alkalmas mértéket világunk e legnagyobb keresztény egyháza arányainak helyes felfogására.

Közönséges nagyságok megbírlálásához szokott szemünk csalékony útmutató ez óriási szentély oszlopai- és kupoláinak tömkelegében.

El nem képzelhetjük, hány emberi hang szűk-ségteltetnek e tengernyi kiterjedésű tér magasztos, ünnepélyes csendjének megzavarására.

Szent Péter temploma nagyságának megmérésére az egyedüli illetékes mérték: a Colosseum. És e hatalmas boltíveket megreszkettető hanghullámok erejével XIII. Leó pápa aranymiséje alkalmával ismerkedtünk meg.

Visszamenet Szt. Péter templomából, tájékozó sétát tettünk, kellemetlen esőben, a Porta del Popolo-tól Monte Pinciora, Porta Piához, Porta Salarán vissza, a corson végig haza, szállónkba.

A „Hotel Cavour“-ban laktunk, a Pantheon tőszomszédságában. „La Rosetta“ restaurációjában, „Cavour“ fiókjában, közösen étkeztünk. Itt vettük a nap jel-szavát, itt keresték fel magyar-ügytársaikat a római tanárok küldöttségei; itt láttuk a magyar clerus Rómában időző tagjait, itt — biborvörös egyházi egyenruhájukban — tanulmányaikat a „Propaganda di Fide“ intézetében folytató magyar ifjúságnak több tagját. Ide jött körünkbe Chaldea püspöke, ki gyalog tette egyházi kerületéből a 60 napi utat Rómába, hogy híveinek hódolatát és ajándékait személyesen adja át Ő szentségének.

A Rosettába jött hazai művészetünk egyik dísze, Szoldatics Imre festőművész is, kiről állítják, hogy ő XIX. századunk „Fra Fiesole“-ja, felül nem múlható, eszményies szent-alakjaival.

A Rosetta üvegfedele alatt jöttünk össze a spanyol és olasz zarándokok küldöttségeinek elnökeivel; ott ültük, megérkezésünk után, elkéssett karácsonyi ünne-pünket. Ott közölték velünk, hogy a magyar tan-férfiak zarándoklatához tartozókat december hó 30-án fogadja Ő Szentsége, és hogy vezetőnk Haynald Lajos bibornok-érsek Ő Eminenciája leend.

Ima, ének, fulminans toasztok fűszerezték ebéd-jeinket, és nem egyszer hangosan éljeneztek a pápát, mint világi fejedelmet, mint Róma királyát. E lelkesedés tetőpontját érte, midőn az aranymisére jogosító meghívókat osztogatták. A zarándokok kegyeletes érzelmei hangos kifakadásokban nyertek kifejezést.

Hogy azokkal állott-e összefüggésben a római rendőrfőnökségnek elnökünkhöz intézett azon jóakaró felszólítása, hogy a magyar zarándokok a rend fön-tartása kedvéért jelvényeket ne viseljenek és nyilvános megjelenésök alkalmával tartózkodjanak minden tün-tetéstől?

Annak köszönhattük-e a kitüntetést, hogy ki-rándulásaink alkalmával az egyes csoportok kíséretében a carabinieri nem hiányoztak, bárhová is mentünk, — — — vagy valóban szükségesnek tartotta-e a római policzáj a zarándokokat netaláni megtámadás ellen védelmezni? Ki tudja?

E kategorikus imperativnak engedelmeskedni kell. Zsebre tehát zarándokjelvények, melyeken a kétféle hatalom színei oly szépen összeillettek!

Tüntetés nélkül néztük tehát Róma nevezetes-segeit, ha fel nem tűnt, hogy néha több 40 kocsinál indult, hosszú sorban, valamely kitűzött cél felé.

Ne várják tisztelt Hallgatóim, hogy a Rómában látottakról egyenkint, akármily röviden is, nyilatko-zam. Ez teljes lehetetlenség, mondanám: merénylet.

Az említetteken kívül van Rómában még sok nézni való; Drusus íve, a Via Appia, Metella sírja, Cajus Cestius gúlája, a San-Lorenzoi temető, és az egész keresztény Róma, 400 templomával, Catacombái-val, és egyéb kegyeletes emlékével.

Ki akarna Rómából távozni a nélkül, hogy ezen templomokból legalább a 40 legkiválóbbat, a 80 Mária-templom közül legalább 12-öt (mindegyike kincs-szekrényke a maga nemében) meg ne látogatna?!

A 7 patriarcha-templom közül „San Paolo fuor le Mura“ nagyszerű, a legapróbb részletekig keresz-tülvitt tökélye és pompája által válik ki, nemcsak Rómában, hanem az egész keresztény világban. Nyolcz-van Pavonazetto és pari márvány (egy-egy darabból álló) oszlopon nyugszik a nagyszerű boltozat: ennek alsó szegélyén valamennyi pápa mozaik-arczképe kerek-alaku lapokon, óriás érmekként emelkednek ki aranyo-zott háttérükből, melyről a kupolák ablakain áttörő napsugarak visszaütödvé, élénk világossággal áraszt-ják el az 5 hajós szentély belsejét.

A mint Szent Péter temploma nagysága által, úgy imponál San Paolo hihetetlen, a Graal-várra emlékeztető fénylő gazdagsága és műkincsei által.

X.

Vándorlásaink alkalmával évezredek, Róma egész múltja vonúlt el szellemünk előtt.

Megértettük a kereszténység első fejlődését, az üldözések korszakát, a midőn az első keresztények a Colosseum földalatti fülkéiben várták nyomorúlt életök végpercezeit, érzéketlen vadállatok karmaitól, könyörületet nem remélve a vadaknál elvadultabb, véres látványokban gyönyörködő embertársaiktól.

Felfogtuk, hogy e szegény áldozatok vére termékenyíté a kereszténység talaját. Felsarjadt belőle egy új generatio, mely az ős isteneket detronizálta, képeiket, szobraikat a feszülettel cserélte fel.

„In hoc signo vinces“ volt ez új generatio jel-szava. Az előbb üldözöttek korszerűnek tartották az „egy igaz Isten“ tiszteletére emelkedő templomok díszítésére a pogány épületek lerombolását, és azok műkincseinek felhasználását szentebb célokra. Nagy Konstantin császár és Ilona császárné fényes bazilikákat építtettek Rómában a kereszténység előbajnokai- és vértanúinak tiszteletére.

De Konstantin Rómát azért még sem kedvelte, és székhelyét áttette az utána elnevezett Konstantinápolyba, a régi Byzantiumba. E lépésével új irányt adott Róma fejlődésének.

Eleinte súlyedt a Caesarok székhelye, alárendelt tartomány-város jelentéktelenségi fokára, de épen a világi hatalom távozása szabad tért engedett egy másnak fejlődésére.

Daczára a népvándorlás nyugat felé tóduló áramlatainak, Róma tekintélye, hatalma, gazdasága nöttön-nőtt. Már a VI. század végén tapasztaljuk függetlenség utáni törekvéseit, s ezeknek sikerét látjuk a pápák első világi birtokainak elnyerésében.

Kétszáz évvel később, midőn III. Leó Nagy Károly fejére tette a császári koronát, megerősödött a pápai hatalom az egész középkor tartamára. Most a római pápa nemcsak egyházi fő, nemcsak világi fejedelem, de igazán már a fejedelmek fejedelme lett, Istennek helytartója, ki kötő és feloldó hatalmát egyének és országok felett egyaránt gyakorolta.

E rengeteg hatalom erélyes férfiak kezében császárokat porba tiport, királyokat koronákkal ajándékozott meg.

Róma ismét egy nagy szellemi hatalom közepontjává lett; a vezérszerephez szokott római nép a világi helyett a pápait, az egyházit növesztette kebelén.

Igaz, változtattak sokat ezen a hatalmon az utolsó századok. Ma a pápa nem számít, mint önálló birodalom világi fejedelme, de azért kezében összpontosul egy „szellemi hatalom,” melynek teljes méltóságát az utolsó napok újból hozták érvényre, midőn a föld háromszáz-millió keresztény híve közül az aranymise alkalmából Rómába zarándokolt 200,000 keresztény tagjának csak egy parányi töredéke, a magyar tanférfiak zarándoklata, indult múlt december 30-án reggel, több mint 100 kocsiban, az ígért pápai audienciára.

Nyitva állott számunkra a Vatikán nagy bronzkapuja. Alatta közlegénytől főtisztig szemenszedett svájci gárda díszöltönyben, közte udvari szolgák, tisztviselők fogadták őket. Fönn a Sixtinában, a rendjelekkel díszített idegenek közt, a nemes-gárda szolgálattelvő tisztjei, főpapok, püspökök, kamarások és bibornokok jártak-keltek. Sokan az előkelő idegenek közül azzal kecsegtették magukat, hogy ők is résztvehetnek a mai audiencián; de Ő Szentsége határozottan kijelentette, hogy ez egyszer kizárólagosan csak a magyar tanférfiak zarándoklatát fogadja.

Várakozásuk hiábavalóságát látva, távoztak az idegenek, mi pedig meghagyás szerint sorakoztunk, és pedig elől a zarándoklaton részt vett papok, utánuk a világi tagok, és végül, az udvari törvény és szokás szerint, fekete fátyollal fejükön a nők.

Tizenegy órakor, Haynald Lajos Ő Eminenciájával élünkön, léptünk a trónterembe. Hozzánk csatlakozott utolsó perczben több magyar mágnásnő: Apponyi grófnő, Borghese hercegnő édes anyja, gróf Zichy Júlia, gróf Festetichné, kik, a bibornok úr helyes megjegyzése szerint, méltán beválnak a zarándok tanférfiak sorába, mint hazai tanügyünk pártolói, saját birtokaikon levő iskolák bőkezű támogatói és patronatus urai.

Szemben találtuk magunkat a hölgymenyét-prémes-biborgallérral fehérruhában trónján székelő pápával. Haynald bibornok beszédjére Ő Szentsége nyugodt, érthető, tiszta hangon válaszolta az újságokból eléggé ismert nevezetes szavait. Ezek után megáldotta a zarándokokat, családjaik közel- s távollevő tagjaival, rokonai- s barátjaival együtt az „élő Isten nevében,” mint annak képviselője és helytartója a földön.

Ki nem gondolt volna e perczben a kedves távoliakra, hogy szellemi részessé tegye azokat is ez ünnepélyes jelenetben, a méltóságtelt agg főpap áldásaiban?!

Egy nap folyt le az audienzia és az aranymise között.

Mi még az Aventinra kocsiztunk, megnéztük a rajta lévő templomokat és egy villa zöldelő lugasai közt élveztük a kilátást Szt.-Péter templomára.

Ezek után siettünk „Santa Maria dell' Anima”, királyunk patronatusi templomába, közös isteni tiszteletre. Dr. Firczák Gyula, nagyprépost és országos képviselő, tartott magyar prédikációt, gróf Lippe, bécsi kanonok, utána a litaniát. Ez volt sylvesteri ájtatosságunk és búcsunk a lefolyt évtől.

XI.

1888. évi január-hó 1-én, reggeli 5 órakor nagy mozgalom közt kezdődött az aranymisére való készülődés. Hét órakor indultunk San Pietro felé.

Érkezésünkkor már csak úgy hemzsegett az óriás nagyságú tér, az aranymisére meghívottak, nézők, kocsik, carabinieri és bersaglierik sokaságától.

Róma maga is csak ritkán mutathat fel e látványhoz hasonlót.

A tömeg és tolongás daczára mégis szerencsésen beérkeztünk valahogy Carlo Magno érczkapuján át az ünnepélyesen díszített szentélybe. Jó helyet is találtunk, honnan Ő Szentsége bevonulását s az arany szentmise-áldozat bemutatását tökéletesen áttekinthettük.

A hosszú, legmagasztosabb egyházi és világi pompával bevonuló körmenet, a trombiták harsogása,

a sixtini kápolna énekes- és zenekarának felülmulhatatlan harmoniái, zászlókként a levegőben lobogtatott kendők, a világ minden részéből idesereglett hívek phalanxa, e föld minden nyelvezetén felhangzó éljenzés oly jelenetet képeztek, melynek leírásához ügyesebb toll, tökéletesebb ékesszólás kellene.

A legridegebb természetű szív jégkérgé is olvadt az itt tapasztaltak hatása alatt.

Midőn a mise befejezése után az 50 évi jubiláris főpapot újból éljenezték, könyvek hullottak a nemes vonású aggastyán szeméből. És midőn 80 ezer hang intonálta a „Te Deum“-ot, akkor tudtuk meg, mi rázkódthatatja meg e hatalmas bazilika oszlopainak, falainak, — szóval: e rengeteg térek csendjét.

Midőn XIII. Leó pápa „At orbi et urbi“ szava hangzott el, midőn 80 ezer keresztény térdén fogadta áldását, midőn megkondultak egy időben az egész keresztény világ harangjai: akkor talán sejtette a jelenlevő hitközség, mily nagy birodalom azon pásztoré, kit királyságától megfosztott fejedelemnek neveztek, még csak néhány órával ezelőtt.

A 78 éves, törődött testű főpap képviselte azon sziklát, melyre vallásunk isteni megalapítója egyházát építé — — — — —

Isten országának földi helytartója, a legszentebb, legtisztább eszmék képviselője, az idők változatos hullámlása közti egyedüli maradandó vágy- és szükségnek: „erény-, vallás- és halhatatlanságnak“ legfőbb hirdetője ünnepelt e mai napon diadalt.

Érezte mindenki, hogy ki nem halhat az emberi nem kebeléből a „hit“, — és változzanak bár rendszerek és külalakok, dőljenek hegyek és országok — a „remény“ sem: remény egy jobb, állhatatosabb, tökéletesebb állapot elérésében! és — könyörgött bizonyára sok szív e perczben, — hogy a Triáshoz tartozó „szeretet“, az önzetlen keresztény szeretet szent lángja hassa át, és buzdítsa tetterre, a remélt jobb állapot létesítésében való közreműködésre. — — — — —

Hiszem, hogy a hitközség imája egybe forrt e könyörgésben: „Jöjjön el a te országod.“

E nevezetes órák külső-belső mozgalmi után a mindennapi élet sürgése-forgása hatástalan maradt reánk. — — — — —

XII.

Beesteledett Indultunk Nápoly felé. A mint otthagytuk Rómát, a város úszni kezdett e lefolyt nap ünneplésére rendezett kivilágításban.

Mi tova röptünk az éjjel csendes oltalma alatt. Róma volt főgondolatom.

Bármennyit pusztítottak, romboltak, elpredáltak e város régi emlékeiből, mégis elég maradt ott belőle, hogy megsejlelhessük benne, mint síma tükörben, az eddig lejárt culturák egyes szakaszait.

Ott vannak — még romjaikban is ékesen szoló — nyomai az ó-kori királyság, — köztársaság- és császárságnak; ott az üldözött kereszténység és a felszabadult, diadalt ülő egyház emlékei. Ott vannak a renaissance műkincsei, ott a küzdő, világi hatalmától megfosztott egyház, — de azért szellemileg a kereszténység középpontját képező pápai hatalomnak és tekintélynek székhelye. A mi romokból, épületekből és műkincsekből megmaradt a régi múltból jelen napjainkig, azon vörös fonalként húzódik át egy nagy eszme: „az emberi nem tökéletesedésének magasztos eszméje.“ — — — — —

Ez a nevezetes különbség Róma és Görögország között. Utóbbi önállósága veszteségével Róma provinciájává, és végre, elpusztítva, 1000 évig majdnem elfelejtve, kifosztva, egy egész idegen culturát képviselő nép hűbéresévé süllyedt. Görögország történetéből hiányzik az összekötő kapocs múltja, és jelenünk közt.

Idegen földre szállított műemlékei északi államok gyűjteményeibe vándoroltak, herbariumba szedett fonnyadt virágokként.

Rómában, a mi megmaradt, összhangzásban áll történetével, természetével. Romok közt cypirus és babér koszorúzza kimúlt hőseinek, vértanúinak hantjait.

Róma unikum: azért siet oda pap és világfi, szabadszellelem és jámbor, tudós és művész, férfi és nő.

A görög mythos Lethevel felejteti el az elváló lelkekkel élményeik emlékezetét — — — nehogy visszavágyódjanak e földre. — — — Rómában az idegen a „Fontana di Treve“ forrásából iszik vissza-

jövedele biztosítékaul, mert az a hit, „hogy el nem válik örökre Rómától, ki e tiszta cseppek enyhítő nektárát megízleli.“ — — — — —

Éjfél után érkeztünk Nápolyba.

Suttogott a tengert álomba ringató nyugati szellő, csevegtek félálomban a játszi habok, ragyogtak a csillagok. — — — — —

Balkonablakunkkal szemközt egek felé rohant vörösös fátyolán keresztül időközönként a tűzokádó izzó füst kéréje.

A Vezuv széléről visszavezetem tisztelt hallgatóimat kedvelt Toldy-körünk jól ismert barátságos termeibe.

Ne bocsássanak el absolutorium nélkül, hogy idejüket eddig igénybe vettem, jobbat nem nyújthatván, mint érzelmeim-, gondolataim- és a természet élénk színeiben látottaknak homályos, elmosódott fátyolképét.

